

Título: Reflexions entorn del creixement urbà-suburbial.

Autor: Raimon Bonal;Joan Costa;Fundació Jaume Bofill. Departament d'Estudis

Fecha: 01/01/1982

Número: 0191

Capítol 3.
EL QUADRE HUMÀ I SOCIAL DEL BARRI

Introducció

Actualment, les velles ciutats europees pateixen en molts dels seus sectors la malaltia de la degradació en un estat més o menys avançat. Així, si durant molts anys el problema prioritari de les ciutats ha estat el de la seva expansió urbanística, ara és el de millorar la seva qualitat i el seu aspecte físic.

Les àrees centrals urbanes són el reflex d'una realitat plural que comprèn no solament ésser el centre històric sinó l'espai central d'origen burgès. Aquesta distinció necessària en les àrees centrals urbanes ha estat generada per les diferents estructures de mercat laboral, la fractura morfològica ocasionada per la mateixa expansió urbana i per l'obligada referència al nivell de qualitat de l'habitatge, no solament pel que afecta al seu equipament, sinó també al seu volum.

Centrant-nos en els nuclis històrics, cal dir que el més interessant és conservar-los, sempre i quan tinguin cert contingut i valor. La conservació i rehabilitació dels barris vells no vol dir mantenir el seu estat d'origen, sinó retrobar un equilibri entre la vida social i la seva adequació a les condicions i noves necessitats de la societat del moment. D'altra banda, cal encertar quines són les estructures i quins són els elements que assumeixen la identitat del nucli històric, a més de tenir la capacitat crítica, respecte a l'arquitectura antiga, d'acceptar només allò que té un valor representatiu. Entenent sempre que els nuclis històrics presenten dinàmiques i conflictes específics com poden ser els donats pels múltiples actors: consumidors, llogaters, petits propietaris, comerciants, capital immobiliari i productiu, explicables només en el marc de la ciutat de la que forma part.

D'altra banda, s'ha de tenir en compte que els barris vells no són simplement un conglomerat d'edificis vells, sinó que, a més de tenir la seva història, mantenen el caràcter de centralitat per la seva estructura, el seu valor ambiental i funcional, fruit de la seva permanència i consolidació.

Aquests valors de centralitat es desenvolupen en un doble àmbit: socioeconòmic i simbòlic. En el primer, el centre urbà acumula unes determinades activitats econòmiques. En canvi, el segon àmbit opera com catalitzador espacial-social, arribant a la seva màxima expressió als popularment coneguts com barris vells.

La relació que s'estableix entre el centre històric i els valors de centralitat dona com a resultat quatre models. Un primer model és el de **superposició** on apareix el centre històric com central tant en funcions com en significats. El segon és el d'**inclusió**, en el qual es localitzen els valors de centralitat en una part ampliada del centre històric. Un tercer model que es genera és el que s'anomena d'**intersecció**, en el qual apareixen determinades zones de la ciutat històrica com centrals, jugant la resta com si es tractés d'una perifèria en la

doble perspectiva funcional i simbòlica. Per últim, el model d'exclusió és el que es caracteritza pel fet que la centralitat apareix al marge del centre històric.

En el cas concret del Barri Antic de Manresa, hom s'inclinaria a pensar que encara conserva clarament la centralitat des del punt de vista simbòlic (la presència de la Seu manté plenament aquest simbolisme) i des de l'aspecte administratiu i de gestió (l'Ajuntament adquireix un especial relleu). Però a nivell econòmic i funcional, hi ha d'altres zones de la ciutat que han pres el relleu en aquestes funcions (el passeig actual de Pere III). Ens atreviríem a qualificar el model manresà d'inclusió per la concurrència dels valors de centralitat entre el Barri Antic i altres zones de la ciutat.

Però la tendència actual de la majoria dels barris vells és la seva accentuada degradació i marginació pel procés residencial centrfug respecte dels altres sectors urbans. La transformació dels barris vells genera un espai d'interacció entre diversos actors, on es troben interessos i lògiques en conflicte. La connexió d'aquest nucli històric amb la globalitat urbana correspon al desenvolupament del procés successiu dels règims generals d'urbanització. Aquest creixement urbà tindrà necessàriament una important repercussió en els nous tipus de relacions socials que es generen.

Fent un breu recorregut pel procés de desenvolupament del centre històric, es veu clar que s'origina amb la configuració d'un element modern de la ciutat central: l'apropiació del sector burgès. D'aquesta manera, pel mode dominant del desenvolupament urbà, s'inicia una recerca de nou espai urbà pels sectors de rendes mitges i altes, iniciant així un procés de canvi en l'estructura social del nucli històric.

Posteriorment, amb l'hegemonia de la industrialització s'originen moviments migratoris massius posant en marxa un nou mecanisme de creixement urbà, és a dir, la producció d'un nou sòl perifèric per a la nova força de treball. Però, la congelació de lloguers en el Barri Antic va comportar la caiguda de la rendibilitat immobiliària de la petita propietat (majoritària a l'antic nucli urbà), amb la resposta correlativa dels propietaris que es manifesta d'una doble manera: d'una banda, amb la subdivisió dels habitatges per extreure plus-beneficis impulsats per la progressiva demanda de la nova població; i d'altra banda, la no realització de millores en els edificis per la diferència desfavorable entre el preu de l'immoble i el preu del sòl. Aquest fet provoca la substitució del col·lectiu resident anant-se'n els propietaris a altres sectors urbans i un progressiu deteriorament de l'habitatge. Un cas paradigmàtic del que estem dient és el que ha patit el nostre Barri Antic de Manresa.

En una darrera etapa de la reestructuració urbanística, la reproducció ampliada de les tendències de crisi en el centre històric quedarà sota el comandament d'un procés ampliat de mediació política, gràcies a la ruptura amb el règim urbà extensiu i recolzada per tendències de canvi en les esferes institucionals i econòmiques; a més de què el teixit històric tendeix a reforçar-se i torna a tenir una vinculació molt estreta amb el règim urbanístic general.

Aquesta consideració teòrica era necessària per entendre el procés de desenvolupament urbà, per tal de comprendre que el deteriorament dels barris vells no ha estat provocat per un fet immediat, sinó que ve donat per un procés històric que es perd en l'horitzó dels temps.

La degradació que pateixen gran part dels nuclis històrics no sols s'ha de considerar a nivell arquitectònic i urbanístic, sinó que també es tradueix en les característiques de la població resident. La gent que hi viu és de baixa renda, amb una capacitat adquisitiva dèbil, amb un procés d'envelliment pronunciat, amb una qualificació professional deficient i pateixen situacions en les que els serveis socials es fan absolutament indispensables.

Per raons de la no adequació dels habitatges a les noves necessitats, la gent jove amb capacitat de dinamisme busca alternatives residencials fora del barri. I, d'altra banda, la possibilitat d'una millora física dels nuclis degradats pot facilitar la regeneració social donant elements transformadors de la mateixa col·lectivitat humana que faci que la pròpia població es rejuveneixi.

Una proposta per a la rehabilitació dels barris antics pot ésser la següent: realitzar una planificació tot fent el balanç general del cost real de la remodelació d'aquesta zona. Caldrà fer un inventari dels edificis d'interès històric i, en cas de tirar endavant el projecte de la rehabilitació, cal respectar en tot el que sigui possible l'estructura física ja històricament preestablerta, alhora que defensar la permanència del grup social que hi habita.

L'adequació entre funcions i representacions del barri és fonamental. Les millores econòmiques derivades de la rehabilitació, han de reinvertir en el grup social existent, sigui mitjançant subvencions, ajuts econòmics o serveis socials que facilitin la permanència d'aquesta població. Així s'evitaria el seu desplaçament a altres zones perifèriques amb condicions d'habitabilitat insuficients i precàries. Tot això no tindria sentit sense la incentivació paral·lela dels propietaris pel manteniment dels edificis remodelats.

Però en casos extrems, una altra proposta que es presenta és la destrucció de l'estructura vella existent i llur substitució per una altra més moderna. L'estat deplorable d'alguns edificis fa que el seu cost econòmic de rehabilitació sobrepassi els límits establerts, i es considera la renovació com única solució viable. Malgrat que s'ha de tenir en compte que no tots els edificis es troben en una situació extrema (com són molts dels de Manresa), això ens introduiria en el món de l'especulació i del mercat immobiliari, que pels seus interessos veuen la destrucció dels edificis vells i llur substitució per altres nous com la forma més efectiva d'obtenir més beneficis.

De vegades és necessari fer excepcions respecte a l'enderrocament de segons quins edificis per raons de benestar social com, per exemple, poden ésser les que es deriven dels problemes d'adaptació que es poden donar en el moment d'enviar la gent gran a altres barris, obligant-la a sortir del seu entorn habitual.

D'aquesta manera, és necessari efectuar un pla de prevenció d'aquesta realitat; en cas que no es realitzi, el que passarà és que s'agreujaran els problemes

existents de deteriorament i degradació (tant en els edificis com en la població), a més de convertir-se aquests nuclis, des d'un punt de vista econòmic-social, en zones marginals i conflictives respecte a la resta de la població.

Realment, són poques les ciutats que han rehabilitat i adequat el seu Barri Antic, com és per exemple el cas de Girona i Vic. Però no podem oblidar que ha estat possible aquesta operació, gràcies a les fortes inversions tant del sector públic com privat, pels interessos històrics i culturals, artístics i turístics. En contraposició, trobem nuclis antics, com és el cas de Manresa, que no tenen aquest suport per aconseguir la seva rehabilitació.

En darrer terme, cal dir que els barris vells no deixen de tenir el caràcter de centralitat en la ciutat perquè, sigui com sigui, els centres històrics ofereixen una identitat. No es pot excloure d'entrada que Manresa hagi de renunciar a la recuperació històrica de la seva identitat pròpia.

1. *La realitat urbanística i la seva degradació*

1.1. *Una història llarga i feixuga*

“He vist els canvis que hi ha hagut en aquest barri i la seva transformació ha estat important, sobretot en l'aspecte comercial. He vist l'arribada de la població immigrada que, al principi, era la de la resta de l'estat i actualment és sobretot la provinent dels països africans”.

Amb aquestes paraules un dels nostres interlocutors concreta la seva experiència viscuda. La gent gran recorda com, tot just acabada la guerra, el Barri Antic era maquíssim en els seus habitatges distribuïts d'una altra manera i convivint amb cases de pagès. D'aleshores ençà, l'evolució ha fet que la situació canviés radicalment; s'hi donen els mateixos problemes que a tots els barris antics de totes les ciutats.

Els models de vida que s'imposen no permeten que la gent gran estigui al pis de sota i els joves visquin al de dalt; el jovent tendeix a independitzar-se de les generacions precedents. Aleshores, els qui hi resideixen són majoritàriament persones grans que estan cobrant pensions mínimes i, tot i que es tracti de ciutadans que no tenen excessives necessitats econòmiques, acaben vivint d'una manera molt modesta. A més, on han d'anar a residir els forasters si estan buscant el més barat?

El Barri Antic té la seva petita història centrada en el carrer Sobrerroca com a via principal que dóna i ha desembocat de sempre a la Casa de la Ciutat. Aquest carrer fou afectat el segle XIII per l'ampliació de les muralles que partien del Puigcardener, on hi ha la Seu, amb expansions successives a mesura que s'anava modificant progressivament el creixement residencial. Al segle XIV aquest carrer seria urbanitzat amb quatre cases de pagès, quatre pous i no gaire res més.

Reflexions a l'entorn del creixement urbà-suburbial

Raimon BONAL i Joan COSTA

FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Introducció

Des de l'any 1969 la Fundació Jaume Bofill, a través del seu servei d'estudis, ha portat a terme una bona quantitat de recerques sobre zones urbanes de Barcelona i de fora de la ciutat: Badalona, l'Hospitalet, Mataró, Girona, Olot, Igualada, etc. En totes aquestes aproximacions a zones urbanes, sempre ens hem trobat amb uns contextos suburbans que, sense massa discussió prèvia i adoptant l'expressió corrent, han estat qualificades de suburbi.

Pot ésser veritablement un error metodològic per part nostre el no haver intentat tan sols fer-ne un concepte operatiu; però si alguna excusa hi ha per la nostra bona consciència és que les recerques fetes partien d'una demanda de grups o entitats que estaven plenament dintre la praxis del canvi social concret i que, per tant, els components teòrics o es donaven per suposats o no tenien un interès específic de cara a les actuacions concretes sobre les realitats que es volien canviar o transformar. Els interessos dels nostres demandants es centraven quasi exclusivament en el diagnòstic polític i social de la realitat quotidiana sobre la que pretenien incidir.

A nosaltres, evidentment, ens ha passat el mateix que al treballador social que es troba cada dia amb la problemàtica específica i concreta de la seva tasca diària: en definitiva, acabes que "els arbres no et deixen veure el bosc".

Per a trencar radicalment aquesta monotonia a la que ens impulsava inconscientment la demanda, decidírem de fer una mena d'atur en el nostre camí i ens plantejàrem la possibilitat d'intentar de girar la nostra mirada enrera amb el ferm propòsit de, recollint els milers de planes escrites des d'aquella data, permetre'ns a nosaltres mateixos d'arribar a un acord o, almenys, a una aproximació a una noció científica de suburbi. Evidentment, estem plenament convençuts que aquesta noció no es pot perfilar si no tenim en compte la literatura al respecte i els intents de teorització fets per d'altres que, de prop o de lluny, s'han aproximat a la problemàtica dels suburbis. En síntesi, és aquest l'intent que pretenem portar a terme amb aquest paper.

Les nostres consideracions a l'entorn del creixement urbà-suburbial parteixen d'un pressupòsit fonamental que no és altre que la migració és la causa explicativa del fenomen desbordant i relativament recent del creixement de les grans ciutats. Les metròpolis i les seves conurbacions s'han fet a partir dels notables fluxos migratoris que han provocat una mobilitat territorial que s'ha traduït en un canvi morfològic de les ciutats; enderrocant primer de tot les seves muralles i envaint, posteriorament, el sòl que en constituïa els seus afores, transformant la qualificació d'aquest sòl i esdevenint, a través d'aquest procés dinàmic, les grans metròpolis que avui coneixem.

Aquest model no és pas únic i propi de les grans ciutats, sinó que es veurà reproduït en miniatura a l'entorn de tota col·lectivitat habitada i és així com aquest procés d'expansió es generalitza i es reproduïx arreu, encara que principalment i notòriament en els nuclis que, potser massa precipitadament, encara en diem ciutats o viles.

A Catalunya, és cert, el model ha tingut unes fites ben concretes i determinades, paral·leles o en consonància amb els moments forts de la immigració: 1890, 1920, 1940 i 1960. Tampoc cal prendre aquestes dates en un sentit mític o matemàtic; només volen fer referència a uns moments històrics claus de la nostra terra i que es corresponen, això sí, amb un fort corrent migratori que, de la resta d'Espanya, venien a cercar a la nostra terra els seus medis de subsistència.

En un segon moment del nostre discurs, farem un intent analític d'aquest creixement; és a dir, estem plenament convençuts que no hi ha res en la vida social que sigui fruit de la casualitat o de l'atzar. Hi ha, certament, unes forces que impulsen aquests moviments de població i que determinen que les coses siguin d'aquesta manera i no d'una altra. No es tracta d'una mena de fatalisme o de determinisme eixorç, sinó que es tracta més aviat de la conjunció de circumstàncies que entren a formar part del fenomen social total que és la vida de les relacions entre les persones. Entre aquestes circumstàncies tindrem compte d'elements socio-urbanístics, de les necessitats apremiants del sistema dominant, de la generació del creixement planificat o del que s'ha anomenat "empaquetat" i de la col·laboració per acció o omissió

d'una administració pública impotent o, potser més aviat lligada als interessos de la minoria que els sustenta. La ciutat esdevé, des d'aquesta perspectiva, un mini laboratori per a l'anàlisi i la interpretació de la vida social.

Les dues primeres observacions, el fet o fets migratoris i les causes que expliquen els diversos tipus de poblament, donaran pas al tercer moment del nostre discurs que és la gran llista de dèficits de tota mena generats pel creixement: des de l'habitatge i l'urbanisme a la situació real dels avis o jubilats i pensionistes, des de l'escola als problemes de salut, passant pels dèficits d'analfabetisme i tants i tants factors que són causa directa de desorganització social.

Fins aquí, els materials emprats seran essencialment els nostres, és a dir, les anàlisis i interpretacions que han estat fetes en la complexitat diversa dels tipus de recerques portades a terme per nosaltres mateixos. El conjunt d'aquest material ens donarà una visió prou àmplia per a permetre a la nostra reflexió accedir al darrer moment del nostre discurs.

Aquest no és altre que l'intent de definició del suburbi. I direm que, malgrat l'haver consultat molta de la literatura existent al nostre país i fora d'aquí, les coses no són pas tan evidents com per a arribar a un terme que ens permeti dir "el suburbi és...". No ens atrevim a donar una definició de suburbi que sigui vàlida i universalitzable, sobretot perquè precisament després del treball teòric realitzat, tenim la impressió que els models no poden ésser universals puix que hi ha una evident adequació del que s'entén per suburbi aquí i allà a la realitat i a la dinàmica viscuda en cadascuna de les zones geogràfiques.

El nostre terme definatori del suburbi, desembocarà més aviat a la construcció d'un model del nostre suburbi; model que, amb els matisos que calguin, podrà ésser transposable a qualsevol tipus de ciutat o població de la nostra terra.

I ens manca encara una precisió i és la de dir que aquest model que nosaltres proposem, no presenta pas cap garantia que sigui aplicable en el futur; ni la complexitat

del concepte de suburbi ni la dinàmica pròpia i específica de les relacions socials ens permeten extrapolar aquesta noció o model de suburbi de cara al futur.

Ens agradaria, senzillament, que aquesta nostra aportació fos veritablement llegida en els termes en què ha estat escrita: l'intent de formulació d'una teoria suburbial, en un moment històric determinat en l'espai i en el temps, que podrà ésser fecunda per a l'elaboració de noves i fecundes hipòtesis de recerca.

Raimon BONAL i Joan COSTA
febrer de 1982

I.- Tipologia d'assentament a la ciutat

Tot moviment de població, com dèiem suara, ha d'ésser entès en el context d'una variable independent que juga un paper determinant: la història. És per aquesta mateixa raó que tot nucli habitat, es tracti d'una àrea urbana, d'un poble, d'una vila o d'una ciutat, no pot prescindir, de cap manera de l'element històric com una de les explicacions més definitives de la seva constitució i, fins a cert punt, de la seva gènesi. Tot barri "té història i fa actualment la seva història", com dèiem nosaltres mateixos en el pròleg d'un dels nostres treballs (1).

Aquesta afirmació ja ens posa a l'aguait d'una metodologia analítica que prendria una àrea habitada o un nucli habitat com un fenomen puntual, esporàdic, una estructura determinada. No, en absolut; la nostra perspectiva no vol ésser, de cap manera, estàtica, sinó dinàmica. Estem plenament convençuts de què els habitants d'un barri no són fets socials, sinó que són actors de la seva pròpia vida social i, per tant, estan sotmesos constantment a una infinitat d'accions i reaccions recíproques entre ells i amb la resta de la població que no habita pròpiament el barri. La seva vida està plena de significacions i les seves actuacions responen no solament a la pràctica social, sinó també a les significacions i representacions col·lectives que aquesta pràctica comporta.

Es per això que la variable independent, la història de la migració a Catalunya, esquematitza i determina en certa manera la tipologia del creixement de les diverses àrees urbanes estudiades. Així doncs, la nostra exposició té en compte la història per anar definint els diversos tipus de poblament que seguidament anirem estudiant.

1.- La immigració dels anys 1890

"La població dels barris que estudiem (el Poble Nou) està molt arrelada. Fou abans del 1900 que hi arribaren els contingents forts d'immigració i encara de terres molt pròximes a nosaltres: Terol o Castelló".(2)

(1) El Poble Nou l'any 1975. Reeixir enmig de les ^{re}passions històriques, desembre 1975, p. 2

(2) Idem., p. 2

Les terres ocupades actualment pels barris que van ésser testimonis d'aquelles primeres migracions, cap el 1880 encara eren agrícoles; però no era molt lluny l'època en que la indústria havia de convertir aquells termes en un formiguer de fàbriques.

"El Taulat del dels primers anys de la seva formació, s'ha caracteritzat pel gran nombre de gent forastera. Es fa constar, amb referència a l'any 1909, que són tants els originaris de les veïnes províncies de Terol i Castelló, "que en el barrio de la Plata (3) y sus afluentes, al que se atuviera al lenguaje de sus moradores, le parecería que no pisa tierra catalana". Aquesta immigració data de l'any 1888".(4)

Aquesta àrea suburbana formava part de l'antic municipi de Sant Martí de Provençals que estava dividit en cinc districtes i dinou barris: El Clot, Sagrera, Camp de l'Arpa, Muntanya i Poble Nou. (5)

El 1897, definitivament, Sant Martí de Provençals és annexionat a Barcelona, encara que el sector del Taulat o del Poble Nou havia estat segregat de Sant Martí i agregat a Barcelona tres anys abans (6).

La història més recent d'aquest sector suburbà ens revela una tendència a una regressió de l'embalum de la seva població; quan diem això, ens referim al període 1965-1970 (7).

"Què serà, doncs, dels barris del Poble Nou en un futur pròxim? Es fa difícil respondre. De moment, només ens considerem aptes a determinar aquesta gran reculada que manifesta la demografia de la nostra àrea d'estudi" (8).

---

(3) Entre els actuals carrers Badajoz i Granada.

(4) Idem, p. 10

(5) Carreras Candi (F.), La ciutat de Barcelona, Barcelona, A, Martin, 1914, p. 1024 i ss.

(6) Carreras Candi, op. cit., nota 2724, p. 1035

(7) Idem estudi Poble Nou, p. 20

(8) Idem., p. 20

Aquella immigració de la que hem fet esment i que va donar naixement a una àrea suburbana com la del Poble Nou, va originar un assentament a la ciutat d'un tipus de població treballadora que es va ubicar en centres perifèrics del que aleshores era la ciutat. Població extraordinàriament dinàmica des del punt de vista de l'activitat reivindicativa obrera i que, a més, va tenir l'oportunitat de viure uns moments particularment agitats en les relacions socials i laborals del nostre país, com es demostra oportunament a l'estudi al que estem fent referència. (9)

Que es tractava ja d'una població eminentment treballadora, no solament en dóna fe la història obrera del barri, sinó també la composició o distribució professional per categories de tota la població activa del sector: les tres quartes parts de la població activa del barri pertanyen a la classe obrera encara ara. Aquesta és una dada que referma el caràcter sòcio-econòmic d'aquella primera immigració vinguda a la ciutat. I, a més, caldria dir, recolzant aquesta afirmació, el que ja es troba escrit en el text mateix d'aquella recerca:

"El comportament dels veïns de cara a l'estalvi, pres com a indicador econòmic, ratifica el model obrer de la seva població, no solament pel mateix embalum de l'estalvi, sinó pels mateixos hàbits de conducta estalviadora de la seva població".(10)

Ja des d'aquesta època, es va configurant el procés de creixement de la ciutat de Barcelona. Serà feta i es desenvoluparà mitjançant, per dir-ho en una imatge,

"uns anells concèntrics i jerarquitzats amb una degradació progressiva del centre cap a la perifèria. Els pobles rurals i veïns de Barcelona creixen en rebre l'assentament de la indústria i la residència obrera que, per

---

(9) Idem., p. 11 i ss.

(10) Idem., p. 29

diferents motius, no pot localitzar-se a la pròpia ciutat; (11) aquest fet queda enfortit per la situació estratègica d'aquests pobles en el que es refereix a l'estructura viària i de transport, que són aspectes tinguts molt en compte per les indústries. El nostre sector d'estudi -el Poble Nou- creix precisament de la implantació directa de la indústria, com ho confirmen les notes històriques que precedeixen" (12).

Aquella immigració del 1890, va donar, doncs, naixement a uns barris que no eren simplement de residència obrera, sinó que aquesta era compartida per la indústria. Per altra banda, aquesta residència obrera adoptaria les característiques constructives de l'època que, amb els anys, s'ha degradat considerablement. Posteriorment i ja parlant d'èpoques ben recents, aquests barris han vist poblat el seu espai per una mena de convivència de la residència obrera d'aquella època, inclús en forma d'immobles de pisos, amb un altre tipus d'habitable que s'acorda més a la noció d'allotjament -sense excloure la típica barraca- que a una residència pròpiament dita. Han estat aprofitades naus d'antigues fàbriques, espais lliures sovint rodejats de molt pocs condicionaments higiènics i que han servit per a l'assentament de grups dispersos d'immigrants treballadors que han vingut a residir a l'antic poble del Taulat o Poble Nou.

La relativa baixa qualitat de l'habitable de l'època es reflecteix en el fet que, l'any 1965, encara mancava aigua al 10,5% dels habitacles de la zona. És a dir, caldrà refermar la impressió que vam deixar transcrita en

---

(11) Aquest procés de simultanejament d'indústria i residència obrera ha donat naixement, en períodes històrics ben diferents, a dos barris ben característics de la ciutat de Barcelona: el Poble Sec i la Barceloneta.

(12) Idem., p. 34. Vegi's també: Barcelona. Desarrollo capitalista o desarrollo urbano en el sector de la Ribera Oriental, Barcelona, Gustavo Gili, 1974, pp. 5-17

aquella recerca:

"Les dades no fan més que reflectir el que es palpa quan hom s'aproxima superficialment al Poble Nou: una via medullar per on circula la vida del sector, voltada de grans edificis, on hi ha la vida industrial i comercial de la ciutat" (13).

I poc més tard, ens atrevirem a dir en unes de les conclusions parcials:

"La situació geogràfica i social dels barris estudiats és apta a l'especulació del gran capital. És molt recent encara el projecte famós del Pla de la Ribera... L'antigüetat i poca qualitat de l'habitable explica que la majoria sigui de lloguer i d'un preu relativament baix. Els usuaris són normalment els descendents dels primers ocupants o immigrants que han tingut l'oportunitat de trobar un lloguer assequible" (14)

Aquesta estructura i gènesi d'aquests barris es veu rodejada d'una bona quantitat d'incomoditats: inundacions periòdiques, clavagueres de la ciutat de Barcelona en mal estat, contaminació industrial, etc. Tots els ingredients necessaris per a fer la vida "irrespirable". Certament, la qualitat de vida se'n veu resentida.

Aquests barris tan profundament arrelats a la història de la ciutat, porten darrera seu, com insinuàvem més amunt, un notable bagatge de vida col·lectiva que, per altra banda, ha estat impossible de fer desaparèixer amb les constants i continuades repressions que s'han deixat veure a través de la història. No és pas debades que vam poder escriure l'afirmació següent:

"La vida associativa actual del Poble Nou consisteix un bell exponent de la cohesió tradicional que ha dominat de sempre la vida social

---

(13) Idem. p. 38

(14) Idem. pp. 49 i 50

del barri. Es pot dir encara més: ens atrevim a insinuar que seria difícil trobar a Barcelona o fora de la ciutat un lloc on l'associació sigui tan viva i dinàmica. Des de la cultura a l'esport, des de l'excursionisme a les plataformes de lluita reivindicativa tots els diferents tipus de societat tenen el seu model al Poble Nou". (15)

Aquestes quatre pinzellades sobre l'aportació donada a la ciutat d'aleshores per la immigració dels anys 1890, serveixen només i únicament per a introduir la problemàtica suburbana a la possible elaboració i posterior discussió i interpretació de la noció de suburbi.

2.- La immigració dels anys 1920

Hem fet al·lusió anteriorment a un segon moment històric d'immigració a Catalunya que afectarà especialment a la ciutat de Barcelona; ens referim concretament a l'efluvi migratori que es donà a la ciutat durant la dècada dels 1920-1930.

Potser és interessant, abans d'entrar plenament a l'anàlisi del tipus de repercussions que comportà aquesta immigració, situar exactament com s'estava operant l'expansió de la ciutat de Barcelona els anys que precediren a aquella dècada.

"Cap el 1839 es produeixen les primeres iniciatives municipals tendents a enderrocar les muralles; però les gestions no tindran èxit fins el 1854, en ple bienni liberal, quan una Reial Ordre disposa per fi la llibertat d'enderrocar "les muralles que miren a terra", Ordre completada per la de 1858, que autoritza l'eixample il·limitat de la ciutat". (16)

---

(15) Idem. p. 109 bis

(16) Collblanc-La Torrassa 1974: Les raons d'una lluita urbana, Barcelona, novembre 1974, p. 33

Hem dit bé, aquell període liberal amb la seva ideologia que presideix gran part del seu procés es tradueix en la incapacitat de l'administració municipal per a assegurar l'acompliment del Pla Cerdà, ordenador del creixement. La forta dinàmica demogràfica serveix de pretext a determinats interessos que, a l'empar de la necessitat d'habitaclles, imposen al Pla successives modificacions. El desenvolupament posterior a Cerdà es caracteritza per la política del fet consumat. (17)

Els municipis de l'explanada que devien la seva extraordinària força expansiva a la proximitat de Barcelona, van lluitar durant alguns anys per a mantenir la seva autonomia administrativa; però la majoria d'ells van ésser anexionats a la ciutat abans d'acabar el segle XIX i molt pocs a començaments del nostre segle. Des del 1883, que fou la data de la primera anexió, és a dir, la de l'Ajuntament de Sants, fins el 1921 que es va fer la darrera, la de Sarrià, tots aquells antics municipis independents van veure com successivament eren pràcticament engolits en una única i sola administració municipal: Les Corts, Gràcia, Sant Andreu de Palomar, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Martí de Provençals i Horta (18).

Cal reconèixer, per altra banda, que aquestes anexionacions venien a legalitzar una situació de fet.

"Des del 1921, es van realitzar petites modificacions de les fronteres municipals que han repercutit molt poc des del punt de vista demogràfic. El desenvolupament del municipi ha seguit un ritme accelerat, extenent-se evidentment a tota una sèrie de municipis autònoms que rodegen la capital. Aquesta zona suburbana tan íntimament vinculada a la vida i desenvolupament

---

(17) Gestión o caos: el àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona, Ariel, Círculo de Economía, 1973.

(18) Carreras Candi (F.) Geografía General de Catalunya, vol. II, La ciutat de Barcelona, op. cit. p. 978

lupament de la ciutat, forma amb aquesta una unitat geogràfica, econòmica i sociològica" (19)

La zona suburbana és el resultat de la descentralització industrial i demogràfica començada a finals del segle passat i que continua encara avui dia.

És a partir del 1910 que els municipis autònoms que formen l'actual comarca del Barcelonès, per exemple, l'Hospitalet de Llobregat, Badalona, Sant Adrià del Besòs, Santa Coloma de Gramenet, són els qui absorbeixen el més gran percentatge d'immigració procedent de l'exterior. (20)

Un fet revelador és que de 1900 a 1920 l'increment demogràfic del municipi de Barcelona és negatiu. Durant aquests anys la immigració és la sola responsable del creixement global registrat per la capital. (21)

Es donava un moviment centrífug de població del centre cap a la perifèria. La descentralització de les funcions industrial i residencial es verificà conjuntament i això comportava una progressiva reducció del nucli urbà central a les funcions comercial i administrativa.

Dintre dels efectes de la transformació morfològica urbano-demogràfica que va produir la immigració que, per a entendre'ns, hem situat als anys 1920, hem tingut la sort de poder incidir en dos barris directament afectats per aquells moviments de població: Collblanc -La Torrassa i Eduard Aunós. (22) És, per tant, a aquests que ens remetem en aquesta anàlisi.

Nosaltres, en la recerca esmentada de Collblanc-La Torrassa parlem sovint del naixement d'aquest barri, emplaçat en el territori municipal de l'Hospitalet, en la dècada dels anys 1920-1930. No és pas del tot veritat precisament perquè el 1860 Collblanc ja tenia 21 cases i el 1887, 29 cases amb 146 habitants. No podem, doncs, parlar del naixement, sinó de la formació del barri com a tal (23).

---

(19) Estudi de Collblanc-La Torrassa, citat, p. 37

(20) Ivern (F.), Hospitalet de Llobregat. Municipio Suburbano. Estudio de sociología urbana. Barcelona. CSIC, 1959 p.45

(21) Estudi Collblanc-La Torrassa, cit, p. 37

(22) L'estudi d'Eduard Aunós es troba a Els barris de la Zona Franca el 1977: un exèrcit industrial de reserva, Barcelona, juny 1977

(23) Estudi Collblanc-La Torrassa, cit., p. 46

"Quant a la naturalesa o origen dels habitants de Collblanc-La Torrassa, sembla que podem afirmar globalment que la contextura del barri és molt artificial, formada essencialment per recent vinguts d'arreu, sobretot catalans. Però el que sí és cert és que els nadius de l'Hospitalet mateix són allà una minoria i que els murcians, valencians, gallecs, aragonesos i castellans són fortament representats amb una notable significació per damunt del total de l'Hospitalet". (24)

Francesc Candel (25) dirà que "allà hi havia una sucursal de Múrcia i per això, de la Torrassa, en deien encara la "Múrcia chica". Diuen que La Torrassa fou un dels primers llocs on es van assentar els immigrants quan van venir les onades del Metro i de l'Exposició, i probablement abans ... la proporció de murcians era segurament d'un 75 o un 80 per cent...".

El desenvolupament dels barris de Collblanc-La Torrassa assumeix l'aspecte, no d'una invasió "funcional" procedent de Barcelona, sinó d'una invasió en tota regla del nucli urbà central: la ciutat de Barcelona no es limita a exercir una certa influència més o menys directa sobre aquestes zones, sinó que és la seva entitat mateixa que penetra en el terme de l'Hospitalet i d'altres municipis perifèrics.

El que l'estudi esmentat no arriba a definir pròpiament és que aquella immigració que, per a ésser més exactes, la podríem qualificar ja com la del "Metro i l'Exposició", va poblar la perifèria de la mateixa ciutat de Barcelona d'una bona munió de barraques o, si més no, semibarraques. Això va generar uns difícils problemes de convivència sobre els que l'administració va voler prendre una postura i intentà d'encaminar un principi de solució.

"El desembre del 1921 una llei autoritza l'edificació de les anomenades Cases Barates. Poc després, el juliol del 1922, dóna el reglament pel

---

(24) Idem., p. 55

(25) Candel (F.), Els altres catalans, Barcelona, Ed. 62, p. 23

que s'ha de regir aquesta edificació. Els mesos d'octubre del 1924 i el del 1925, es modifica la reforma de la llei de les Cases Barates i del seu reglament, respectivament. El 1927 es crea el Patronat de l'Habitació" (26)

Tot aquest procés coincidia amb l'onada de murcians que generaren molts conflictes amb la pagesia. I la intenció era la d'eliminar el barraquisme que imperava fortament en temps d'en Primo de Rivera.

El tamany dels habitacles era unifamiliar i increïblement reduït. I, per altra banda, tenim d'altres mostres de la ciutat de Barcelona com són ara el grup de Ramon Albó al municipi d'Horta, Baró de Viver i Milans del Bosch al municipi de Sant Andreu de Palomar (actualment és conegut pel Bon Pastor).

Al costat mateix de les Cases Barates d'Eduard Aunós, s'hi trobava la colònia Bausili que havia estat edificada anteriorment. Eren terrenys molt barats i amb molt poca salubritat i la construcció dels habitacles massa deficient: esquerdes, humitats, espais esquifits, inundacions per la pluja... molts dèficits i característiques que seran pròpies durant llargs anys de les promocions públiques i que en diem, per a entendre'ns, hàbitat subintegrat; això malgrat la seva construcció planificada.

Com si aquestes característiques constructives fossin poca cosa, cal afegir que el nostre barri va canviar de nom en funció del moment polític: Eduard Aunós, Ferrer i Guàrdia (del 1933-1939), Eduard Aunós.

Els ocupants primitius del barri d'Eduard Aunós, conegut altrament com les Cases Barates, provenien de les barraques de la Font de la Mamella, Cuatro Caminos, el Caballo de Bronce i Magòria i l'ocupació es realitzà el 15 de maig del 1929, o sigui, deu dies abans que s'inaugurés l'Exposició Universal. I com que no hi havia prou cases per a tot-hom van quedar barraques i es va construir un mur que fins fa ben poc ha separat el recinte de l'Exposició del nucli barraquistes. La vida del nou barri començava no pas sense

---

(26) Estudi Zona Franca, cit., p. 46

fortes tensions, perquè l'animadversió de la generalitat dels pobladors envers els qui havien vingut de Magòria es feu evident molt depressa. (27)

Aquest assentament dels anys 1920 del que n'acabem de donar només aquestes quatre pinzellades, anuncia ja el que serà una constant històrica que marcarà de sempre el naixement del suburbi. D'ara endavant, amb els matisos que calguin, les solucions aportades i que donaran força i forma a la gènesi de l'ocupació suburbana, seran sempre una mena de tapaforats d'una situació, que d'agobiant, es presentarà sempre com a conflictiva de cara al sistema sòcio-polític vigent. Les podríem titllar de "solucions d'emergència" o de "sortides conjunturals": mai atacaran sistemàticament l'arrel dels problemes, sinó que pretendran únicament pal·liar o inclús encobrir la mateixa problemàtica que el sistema vigent va provocant.

Es per això i només des d'aquesta perspectiva que la immigració dels anys 1920 canvia, en certa manera, la tònica i l'orientació de la gènesi del fet suburbial. I encara hauríem de dir que la resultat d'aquest procés de l'època, tindrà un cert segell inesborrable de degradació puix que malgrat les variacions, transformacions, i petites remodelacions històriques operades, quedarà permanentment quelcom que ja no trobarà sortida en administracions posteriors: el desbordament del Llobregat i les inundacions que s'han seguit a Eduard Aunós, juntament amb la baixa qualitat de l'habitable i la permanència de les abundants "coreas" a Collblanc-La Torrassa donen fe de la precipitació d'uns orígens que cal cercar en la immigració a Catalunya dels murcians "anarquistes" dels anys 1920.

3.- La immigració de la postguerra (després del 1940)

Ja hem vist com el dictador Primo de Rivera feia enderrocar les barraques de Montjuïc per tal que els seus

---

(27) Idem., p. 23

ocupants s'anessin instal·lant en aquelles primeres promocions públiques del Patronat de l'habitatge, anomenades Cases Barates.

De totes maneres, sense pensar en una cronologia exacta, sembla provat que el creixement fort del barraquisme a Montjuïc i a d'altres indrets de la ciutat de Barcelona i de Catalunya en general, es produí els anys cinquanta. Concretament, en aquesta època es reforçaren allà a la muntanya els nuclis de Can Valero, Les Banderes, La Fossa, Tres Pins, Maricel, a part de les situades menys a l'interior de la muntanya: Poble Sec, Port, Jesús i Maria i Zona Franca. (28)

Aquesta immigració de la postguerra civil espanyola, coincidia amb el període que s'ha anomenat, potser massa superficialment i sintèticament, els "anys de la fam".

Per altra banda,

"més o menys l'any 1946 els terrenys de Sant Genís dels Agudells, a l'altre cantó de muntanyes de la ciutat de Barcelona, en la seva part més alta es venien a miniparcel·les a 1,30 pessetes el pam. Deien que era zona verda; però la gent venia i construïa i entre ells hi havia molt pocs catalans" (29)

Els terrenys es pagaven a 500 pessetes d'entrada més 150 pessetes el mes. L'especulació i la picaresca fou forta: va haver-hi terrenys que s'han venut deu vegades, perquè els terminis mensuals només pagaven els interessos sense propietat.

Les noves construccions eren vertaderes barraques, puix que els nous vinguts, amb quatre fustes i quatre cartrons, es van posar a viure. No hi havia serveis: ni aigua, ni llum, ni desaignes... La gent es construïa les barraques els diumenges i, malgrat que l'edificació no fos autoritza-

---

(28) Idem., p. 20

(29) Sant Genís dels Agudells. De la capella primitiva al ciment prefabricat, Barcelona, kuny 1979, p. 7 ss.

da, cobrien la barraca durant la nit, altrament les autoritats les feien enderrocar; així s'actuava per la via del fet consumat i la qüestió consistia en un problema de perspicàcia i velocitat.

Aquesta immigració de la postguerra, constituí i tingué una entitat a Barcelona i a molts d'altres indrets de Catalunya; la característica fonamental de la mateixa fou la constitució del barraquisme com a primera fase i de la vivenda o habitacle autoconstruït com a segona fase; dintre les recerques portades a terme en tenim nombrosos petits exemples (30).

"El gener del 1945 fou creat el Patronat Municipal de la Vivenda que començava les seves edificacions el 1948 a l'ensem que es feia càrrec de les construccions fetes el 1929 pel Patronat de l'Habitació" (32).

Es a partir d'entitats públiques d'aquesta mena que s'inicia un procés galopant de promocions públiques puix que el problema de l'habitatge havia passat a ocupar en primer pla dintre les preocupacions de l'Estat. Pensem que, ja des del 1939, s'havia creat l'"Obra Sindical del Hogar" i, com es diu en una de les nostres recerques, (32)

-
- (30) Hi ha restes d'aquesta immigració als estudis següents:
- Mataró 1974: les guarderies, la sanitat i els avis, maig 1974, amb particular referència al barri Cirera.
  - El problema de los deficientes mentales y las inadapta-
ciones escolares en la zona Besós de Barcelona, de-
sembre 1973 amb particular referència al Camp de la Bota.
  - Anàlisi sociològica de Sant Narcís i Santa Eugènia:
unes col.lectivitats en procés de canvi, juny 1975 amb
particular referència al barri Sindical de St. Narcís.
  - Apunts per a una alternativa: reflexions crítiques so-
bre l'estructura i els equipaments del Guinardó, maig
1976, amb particular referència al barri de Francisco
Alegre.

(31) Estudi Zona Franca, cit., p. 24

(32) El problema de la delinqüència al barri de Sant Cosme
del Prat de Llobregat, febrer 1981, p. 9

cap a mitjans dels anys 50, "la construcció d'habitaclles passa a ocupar un lloc decisiu entre els objectius polítics del Règim d'aleshores".

Evidentment, aquest procés constructiu que es preocupa de fer néixer les anomenades "vivendes socials", és encara fruit o resultat de l'allau immigratori de la postguerra. De la barraca o semibarraca, passant per l'habitaclle autoconstruït, arriben ara a un punt on s'observa arreu la proliferació de petites unitats de vida que, per un camí o altre, van generant en terrenys marginals (rurals, aiguamolls, muntanyosos) i perifèrics el que anirà configurant l'essencial de l'hàbitat subintegrat, encobert per una apariència d'urbanització.

Els exemples estudiats aquí i ara per nosaltres són abundants i dispersos: El Polvorí, Can Clos, les vivendes SEAT, (33) Sant Narcís de Girona (34), Sant Roc de Badalona (35).

Per altra banda, en una de les nostres recerques, hem deixat escrit el següent: (36)

"La cronologia de l'etapa 1954-1957 de l'"Obra Sindical del Hogar", revela que, gràcies a la col.laboració de diverses entitats públiques i privades (sindicats, germandats, ajuntaments, constructores, etc.) i al finançament de molts i diferents organismes (Caixes d'Estalvi, mutualitats laborals, monts de pietat, etc.), aquesta institució pública passa al primer terme en el pla constructiu. Trinitat, Verdum i Joan Anton Papera de Barcelona, Sant Llorenç de Terrassa, 24 de Gener de Martorell i Liberación de Granollers són d'aquesta època".

---

(33) Estudi Zona Franca, cit.

(34) Estudi de Girona, cit.

(35) Un producte del Nacional-Catolicisme: el ghetto de Sant Roc i Congrés de Badalona, novembre 1977

(36) Estudi de San Cosme del Prat de Llobregat, cit., p. 10

Aquesta immigració de la postguerra, vinguda majoritàriament del sur d'Espanya, és la que comença a configurar un creixement urbà, d'una banda desorganitzat i d'altra banda amb un caràcter de permanència; tant la desorganització com la permanència inicien les línies per on la ciutat es desbordarà en els seus límits i per on l'ocupació del sòl marginal i mai pensat com la residència, veurà néixer successivament polígons d'habitaclles amuntegats i impersonals que donaran aixopluc, no solament els efluvis migratoris que no s'aturen, sinó als primers barraquistes.

Aquest fenomen, a partir de recerques puntuals portades a terme per nosaltres mateixos, no solament anirà configurant la conurbació barcelonina, sinó que trencarà les limitacions geogràfiques de tants i tants municipis de Catalunya. Des d'ara, doncs, es podrà començar a fer distincions clares entre el que vol dir el centre d'una població i el que no és el seu centre. Això repercutirà en la mateixa estructura simbòlica de la representació social del que més tard i ja des d'aleshores s'anomenarà suburbi. La paraula no tindrà altra significació que la de donar una imatge de quelcom separat, degradat i que dona acolliment i habitacle a un tipus de població diferenciada. (37) L'anàlisi d'aleshores no permetia dur un judici més ample i més profund a un procés que estava generant quelcom que encara es feia molt difícil d'entendre.

4.- La immigració dels anys 1960

Des del 1957 al 1961 es comencen a operar unes transformacions notables en el règim franquista nascut després de la guerra civil espanyola. S'ha acabat un període autàrtic des del punt de vista polític i s'inicia un procés de recuperació econòmica amb el pla d'estabilització perquè han pujat al poder uns ministres tecnòcrates, la majoria

---

(37) És interessant, per a il·lustrar això, fer ara una relectura atenta i crítica del "compendio de las ponencias y coloquios desarrollados durante la Semana del Suburbio". Es tracta d'unes sessions convocades pel prelat de Barcelona. Los suburbios 1957, Barcelona, Semana del Suburbio.

d'entre ells lligats a l'Opus Dei, que prenen el relleu als "blaus" dels primers moments i que porten entre cella i cella uns nous objectius: la mirada a Europa i al món i l'acceptació indiscutida i plena dels mecanismes de progrés del capitalisme.

Els plats "trencats" de la crisi o, més aviat, dels sacrificis que imposa aquest pla d'estabilització i de les preocupacions desenvolupistes econòmicament dels tecnòcrates, els pagarà el país amb uns costos socials que es fan difícils d'avaluar en les seves justes dimensions. El que és cert, és que una de les seves primeres i aparatoses conseqüències és la necessitat de què la mà d'obra acudís als centres i nuclis de desenvolupament. És aleshores que es contempla un moviment de població interior i exterior importantíssim.

Pel que fa a l'interior, Catalunya i el País Basc, en general, i les grans ciutats d'arreu del país contempen una notable invasió de persones que, de les regions més depauperades de l'Estat, van a la terra de promissió on la política de desenvolupament hi ha vessat tots els esforços. L'emigració exterior, ballant el so de l'orquestra internacional, exportarà mà d'obra espanyola arreu d'Europa. És així com la darrera gran migració observada cal situar-la a l'entorn dels anys 1960; i val a dir que, en gran part, afectava majoritàriament a la regió andalussa, encara que tocà totes i cadascuna de les dimensions de l'Estat espanyol.

Pel que fa a Catalunya, quan encara no havia estat assimilada la població nou vinguda de l'etapa precedent, les conseqüències d'aquests moviments de població seran veritablement catastròfiques. El pla d'estabilització afectarà directament a la construcció d'habitacles; però els components liberalitzadors de l'època tecnocràtica i, per tant, l'aparició i arrancament del Pla de Vivendes Subvencionades, que autoritzava una més gran participació del capital privat en la construcció d'habitacles de protecció oficial, farà baixar relativament la producció constructiva pública en relació al gran increment de la producció d'habitacles privada.

El procés prendrà un nom oficial, "Plan Nacional de la Vivienda", que donarà naixement als negocis impressionants de la construcció. (38) L'etapa es clourà amb solucions d'emergència i amb característiques de notable urgència en la seva realització.

No són pas pocs els treballs portats a terme per nosaltres i que són un veritable fruit d'aquesta època: el Besòs, el Congrés de Badalona, Can Gibert del Pla a Girona, tota la perifèria de Mataró, Sant Cosme del Prat de Llobregat, Sant Maur de Santa Margarida de Montbui, etc.

Se'ns fa difícil tractar tota la quantitat de material que tenim al respecte; però ens limitarem a evocar-ne alguns exemples més o menys representatius.

"Aproximadament l'any 1969, l'empresa Seat a fi de trobar solució al problema de procurar habitacles als seus operaris, lliures de cost i especulació i com un fruit del segon conveni col·lectiu, facilità la fundació de la Cooperativa Verge de Núria"(39)

Aquesta cooperativa, nascuda a l'ombra de les més bones intencions, només tingué una primera etapa veritablement feliç; però el retardament del lliurament dels pisos d'una segona etapa, va acabar creant un gran desconcert i una sensació d'ésser estafats per part dels treballadors; la copa s'omplènà i hi hagué unes accions molt violentes per causa del real malestar provocat per la confusió.

"Tot plegat és fosc, tenebrós, contradictori i molt poc clar. El resultat és que uns treballadors han hagut de pagar quantitats astronòmiques per uns pisos relativament senzills. Sigui com sigui, al costat del grup de vivendes Seat s'hi ha edificat sis grans blocs que acullen a un important contingent de classe treballadora desenganyada pels negocis foscos i poc clars que giren entorn de la construcció de polígons i de

---

(38) Estudi de Sant Cosme del Prat de Llobregat, cit. p. 10-11

(39) Estudi Zona Franca, cit. p. 31

les vivendes "socials". (40)

És un primer exemple de la gènesi de zones o nuclis habitats perifèrics, resultat de la forta immigració dels anys 60.

Un segon exemple, una mica més matisat, és el de Sant Genís dels Agudells.

"A finals del 1958 el senyor Balaguer inicia l'empresa SADIS amb capital del senyor Zalaçaín i amb participació del clero. Els habitatges construïts per SADIS eren subvencionats i el seu valor era de 70.000 pessetes; es tractava de blocs prefabricats de formigó i amb unes condicions de pagament força aventajoses... SADIS es dissoldrà després d'haver edificat 999 habitatges i així evadeix els compromisos d'equipaments, encara que no escapa de la urbanització. Malgrat tot, SADIS ha deixat 150 famílies habitat en sòtans i actualment es diu d'una altra manera: ROFLOR" (41)

La conflictivitat originada en el grup d'habitatges SADIS nasqué per causa de les inundacions sovintejades i per causa també de les dificultats de financiació resoltes a partir de la pressió popular.

Un tercer exemple, el constitueixen els barris de Sant Roc i el Congrés Eucarístic de Badalona.

"El barri de Sant Roc nasqué per causa de les riuades i inundacions de Sabadell, Terrassa i Rubí de l'any 1962. Es van muntar barracons on s'hi va donar cabuda als damnificats. Més tard, arribaven nous afectats, encara que aquesta vegada ho eren per la construcció de l'autopista de Mataró. A l'ensem, també hi vingueren a residir els antics moradors del Somorrostro que hagueren

---

(40) Idem., p. 33

(41) Estudi Sant Genís dels Agudells, cit., p. 8 i ss.

d'abandonar el seu assentament quan fou perllongat el passeig Marítim. Fins al cap de tres anys, l'"Obra Sindical del Hogar" no hi construïa els grans immobles que es començaven a lliurar el 1965...

El Patronat de Vivendes del Congrés Eucarístic de Barcelona comença les seves gestions per a realitzar el que és avui el barri de Sant Anastasi de Badalona el 21 de novembre de 1961..."(42)

En conjunt, doncs, "entre el barraquisme vertical i la barreja de caritat, justícia i paternalisme, en una àrea marginal de Badalona, a partir del 1962, nasqueren aquests barris sense història"(43)

Un altre exemple ben característic el constitueixen els anomenats "Barris del Besòs". Entre el 1965 i el 1969 l'"Obra Sindical del Hogar" edificà el grup La Paz; el 1960 les Cooperatives Montseny, Ribera, Sagrat Cor i les Construcciones Horizontales comencen a lliurar els seus primers productes; entre el 1960 i el 1964 el Patronat Municipal de la Vivenda edifica l'anomenat "Poblado Sudoeste del Besòs"; el 1960, la "Inmobiliaria del Besòs i Construcciones Barcelonesas S.A.", (COBASA), edificà unes massives cases de pisos ja dintre del territori municipal de Sant Adrià del Besòs.

"La panoràmica de conjunt no ens pot, de cap manera, fer oblidar la realitat marginada d'una part important de la ciutat. L'anàlisi global; cal intentar descobrir les coordenades de fons que es troben a la base d'aquestes situacions i que permeten donar interpretacions de la realitat observada" (44)

De mica en mica, Catalunya veu proliferar lentament i progressivament els nuclis -i, sovint, quins nuclis!- d'habitacles que van donant acolliment i assentament a formidables

(42) Estudi de St. Roc i Congrés de Badalòns

(43) Idem., p. 18

(44) Estudi del Besòs, cit., p. 30

contingents de població acabada d'arribar o encara residint en nuclis barraquistes.

Els nostres exemples no s'han esgotat pas encara.

"En els temps actuals (1974), Mataró comporta un increment de població notabilíssim. Malgrat que el fenomen sigui manifest en el darrer decenni, aquest formidable boom demogràfic cal, sobretot, concretar-lo en el quinquenni que va del 1960 al 1965... Hi ha un indicador que revela el creixement sectorial de les diverses zones de la ciutat: els metres quadrats construïts... Les àrees urbanes en expansió són Cerdanyola, Rocafonda i El Palau, a més de Cirera i La Llàntia que, pel seu caràcter marginal, s'escapa en part a la comptabilitat i al control estadístic..."

(45)

Aquesta aproximació ens permetia configurar una perifèria mataronina que, a despit dels vaivés de la història, s'havia consolidat amb els fluxos migratoris dels anys 1960.

La ciutat de Girona també contemplarà, guardant les diferències, el mateix problema. El Patronat de la Santa Creu de la Selva donarà pas a una preocupació constructiva per causa de la manca d'habitatges. Els fruits seran, no solament un important polígon anomenat de Can Gibert del Pla, sinó una abundant proliferació d'immobles nascuts dispersament a l'antic municipi de Santa Eugènia de Ter.

"Quant a la naturalesa de la clientela, l'any 1962, es caracteritzava per la relativa abundància de gent catalana i pobra. Però des de fa quatre anys, (és a dir, més o menys el 1971) la clientela és majoritàriament de fora de Catalunya. Però, més que recent vinguda, es tracta d'una clientela que del barraquisme i dels barris extrems de Girona -Villarreja i Germans Sàbat- ve a viure a les afores de la ciutat"(46)

---

(45) Estudi Mataró, 1974, cit., p. 10 ss.

(46) Estudi Girona, cit., p. 45

En un estudi recent sobre la Conca de l'Anoia, (47)
dèiem:

"Santa Margarida de Montbui sembla estar configurat per dos pobles completament diferenciats: el més antic, autòcton i més qualificat professionalment; totalment minoritari. El de recent creació, procedent de la immigració i menys qualificat professionalment; àmpliament majoritari".

Ambdues realitats són ecològicament, perfectament diferenciades, puix que el poble primitiu és petit i lluny d'Igualada, mentre que el barri de Sant Maur es troba en relació a Igualada sense solució de continuïtat. Creiem que podem dir que és un altre fruit de la immigració d'aquells anys 1960.

No cal allargar excessivament aquesta relació que, per la sevadimensió, podria arribar a fer-se repetitiva. Se'ns acut encara d'evocar dos exemples que ens semblen particularment significatius: Ciutat Meridiana de Barcelona i Sant Cosme del Prat de Llobregat.

"No fa pas tant que aquells terrenys desnivellats, i amb una topografia extraordinàriament accidentada, eren un bon racó per anar a fer-hi berenades i sortides fora del brogit de la gran ciutat; però des de què la diputació Provincial de Barcelona en el seu ple del dia 14 d'octubre del 1963 va aprovar el Pla Parcial de la Font Magués, els espais d'esbarjo han quedat definitivament desplaçats" (48)

El majestuós i antiestètic espectacle del que popularment se'n diu Ciutat Meridiana, pot ésser contemplat avui pel qui entri a la ciutat de Barcelona pel cantó de Llevant.

"Polaritzador de totes les contradiccions urbanístiques de l'"Obra Sindical del Hogar",

---

(47) Atur juvenil i delinqüència. Aproximació sociològica a la Conca de l'Anoia, novembre 1981, p, 30-31

(48) Descripció demogràfico-social del polígon de Font-Magués. Altrament conegut com Ciutat Meridiana, desembre del 1980, p. 1

les promocions anomenades Unitats Veïnals d'Absorció Social (UVAS), van ésser imaginades per tal d'absorbir el barraquisme "que fa lleig" i van encobrir amb un cinisme extraordinari les nafres profundes del mateix sistema. Sant Cosme del Prat de Llobregat serà només una de les tres grans mostres a Barcelona i la seva província d'aquesta política d'acumulació i de separació. La resultant serà únicament la degradació que recaurà sobre els més dèbils del cos social" (49)

L'edificació de Sant Cosme de Prat de Llobregat fou aprovada el 1964 i va néixer sota el signe de la contradicció i de la voluntat política de satisfer una demanda d'habitable que es feia profundament necessària. El primer lliurament, realitzat el 1969, fou seguit d'unes constants tensions portades o provocades pels pagaments d'amortització i per la degradació impressionant dels habitatges acabats de poc. Seria massa llarg d'explicar la greu i desastrosa política adjudicatària i constructiva que va presidir la gestió del Ministeri de la Vivenda.

...

...

Aquella allau immigratòria dels anys 1960, d'origen majoritàriament andalús, va provocar el naixement d'importants nuclis habitatges. Però el fenomen que avui podem contemplar arreu de Catalunya, ha estat la conjunció de molts elements: no solament aquella immigració, sinó la col.laboració d'una administració que afavoreix els negocis privats i beneeix i autoritza l'edificació anàrquica. Sense aquesta clara col.laboració, hagués estat indispensable la gènesi caòtica i catatròfica d'aquestes col.lectivitats humanes de les que interessava únicament la força de la seva mà d'obra.

---

(49) Estudi de Sant Cosme de Prat de Llobregat, cit., p. 75.

II.- Aproximació analítica al fenomen de l'assentament

La història resulta una eina molt útil per explicar el creixement físic d'una ciutat; però en la mesura que aquest creixement comporta també una modificació de l'organització social i en la mesura que l'expansió de les nostres ciutats crea també uns processos antagònics de concentració i descentralització, per exemple, ens calen també eines més complexes i afinades.

Con dèiem nosaltres mateixos en un estudi molt ampli sobre el tema (50):

"La ciutat és un producte social, i consegüentment és fruit del mode de producció dominant en la societat d'una època determinada. La lògica d'aquest mode de producció forneix i condiciona les pautes, els mòduls, l'organització i la realització de les transformacions urbanes. La situació present, dominada pel sistema de producció capitalista, ha generat unes formes concretes d'ordenació urbana que són fruit del joc d'interessos del capital".

En síntesi, l'estudi del creixement de la ciutat fa d'aquesta un minilaboratori on l'analista hi troba els elements suficients per a fer induccions interpretatives que ens facin veure en realitat què es troba darrera del procés. És senzillament el que pretenem fer en aquesta segona part.

1.- Elements sòcio-urbanístics d'interpretació

"La distribució de l'espai urbà implica i genera diferenciació social, perquè la residència, que segueix les lleis generals del

---

(50) Bonal (R.)-Costa (J.), Sol urbà i classes socials: materials per a una política municipal, Ed. Blume, Barcelona, 1978, p. 9

repartiment dels productes, acumula i cohesiona en funció de la capacitat social dels futurs residents. Això vol dir, en un sistema capitalista, que la residència està en funció de les rendes, de l'estatut professional, dels nivells d'instrucció, de l'ètnia, etc., dels seus usuaris" (51).

La segregació urbana no és pas un fenomen purament casual, sinó que entra fonamentalment dintre la dinàmica del sistema. La població nou vinguda ve i es troba condicionada per la seva pròpia capacitat socio-econòmica que, en funció de la dinàmica i la correlació que s'estableix entre estructura del sòl i estructura social, tindrà una forta dependència de la complexa significació de les relacions socials que imposa el sistema vigent.

Des d'aleshores, haurem de desestimar tota anàlisi fenomenològica i sectorial que ens portaria fatalment a oblidar la panoràmica que dóna una interpretació i una explicació fecunda de la situació present. En altres paraules, volem dir que no és pas casualitat que la població de Girona que pertany a la classe obrera s'escampi cap als límits de Salt; tampoc és aleatori el fet que Igualada creixi a l'altra riba de l'Anoia dintre del terme municipal de Santa Margarida de Montbui; ni tampoc és un fet aleatori que Mataró creixi suburbialment més enllà de les Rondes; ni que Barcelona contempli l'esbombarment dels seus límits municipals configurant lentament la conurbació barcelonina... No hi ha res que no sigui fruit de les circumstàncies.

El sistema social vigent escup la seva població cap a la perifèria, on els preus del terreny seran assequibles i l'ocupació del sòl no serà un destorb a la vida normal de la ciutat. I el curiós és que en aquesta descentralització els qui són veritablement impulsats cap a la perifèria, faran l'objecte d'un triatge automàtic i no racionalitzat; però el resultat en serà l'apilament d'importants contingents de

---

(51) Idem., p. 85

població homogènia, marcada en la seva homogeneïtat per característiques molt semblants pel que fa a la composició demogràfica, a l'estratificació social i a les dades d'origen o del lloc de naixement.

"L'espai urbà és gràvid de sentit. Les seves formes i el seu traçat remetent i s'articulen en una estructura simbòlica, l'eficàcia de la qual, per damunt de les pràctiques socials, posa de manifest tota l'anàlisi concreta. Darrera l'organització sòcio-urbanística de la ciutat... hi ha un llenguatge que cal saber llegir. Les formes i els ritmes d'una estructura sòcio-urbanística palesen els integrants culturals que determinen la seva real i actual configuració" (52)

Gràvid de sentit, i el que cal, certament, és trobar aquest sentit que doni una explicació adient al procés de transformació, de canvi, de trencament de la morfologia urbana. L'espai és concebut i ocupat d'una nova manera i aquestes formes noves tenen el que algú ha anomenat una nova "lògica" (52 bis).

Aquesta lògica modificarà l'ocupació del sòl fins el punt que, d'ara endavant, l'especialització i la concentració donaran lloc per inducció a una jerarquització i a una complementarietat.

Hi haurà una lògica funcional a partir de la qual es localitzen els equipaments necessaris per a la vida professional i per a la vida extraprofessional; es passa d'una implantació d'espais plurifuncionals a una implantació d'espais especialitzats.

Una lògica residencial que donarà naixement al barri urbanitzat i que es correspon a la concentració d'una categoria sòcio-professional que allà s'hi troba agrupada de manera pre-

(52) Idem., p. 116

(52 bis) Vegi's: Remy (J.)-Voyé (L.), La ciudad y la urbanización, Madrid, Instituto de Estudios de la Administración Local, 1976, p. 109 passim.

dominant: barris obrers, barris burgesos, barris de professionals liberals, barris de funcionaris, barris d'extrangers, etc.

Ambdues lògiques donaran pas a una tercera que no serà altra que la lògica de la mobilitat, que serà la condició d'adaptació i de participació en la vida urbana. Aquesta mobilitat no es disfruta igualment per tothom, puix que a més de les diferències derivades de l'edat i de la salut, hi ha encara la capacitat econòmica-financera dels individus com també una certa capacitat cultural.

El conjunt, no solament està produint un fraccionament funcional per causa de l'especialització, sinó que també produeix un fraccionament del poder; el món industrial, el món hospitalari, el món escolar... s'esforcen per dominar cadascun espais que els són propis per a aconseguir una major eficàcia de la seva funció específica. A curt termini, s'acabarà també donant una oposició entre la lògica funcional i la lògica residencial; el que és racional des del punt de vista de l'especialització, potser no ho és tant en una perspectiva relacional. El resultat serà aquella jerarquització extrema amb el seu vessant negatiu de la segregació i aquella complementarietat que discriminarà consegüentment certs col·lectius habitats.

2.- Un assentament no planificat

Tota la història de la humanitat està marcada per moviments de població, sovint d'un embalum i d'unes dimensions importantíssimes. Cultius de noves terres, trasllat d'esclaus, moviments d'invasió i colonització, deportació massiva de presoners, etc.

Els desplaçaments espacials de població més freqüents en el capitalisme són els desplaçaments dels treballadors i bàsicament de treballadors assalariats. Les característiques definitòries d'aquest tipus d'organització social, ens dóna fàcilment una explicació al respecte. (53)

(53) Pâscual (A.)-Cardelús(J.), "Los procesos migratorios", a Nuestra sociedad. Introducción a la Sociología, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1980, pp. 243-263

La relació salarial és la relació social fonamental pròpia del capitalisme; la que s'estableix entre algú que posseeix els mitjans de producció i un anomenat treballador "lliure", en el sentit de què no disposa dels mitjans i no està lligat a un amo per cap dependència servil o esclavista. La força de treball dels qui no tenen els mitjans de producció és una mercaderia i, per tant, és susceptible d'ésser traslladada segons convingui als interessos dels qui la utilitzen. L'oferta de treball obeeix als interessos dels qui tenen els mitjans de producció.

Els treballadors hauran de desplaçar-se d'un lloc a l'altre segons els interessos dels qui posseeixen el capital; la mobilitat de les persones a l'espai no és pas una qüestió accidental. Constitueix una de les característiques del sistema i, per tant, pot ésser anomenada estructural.

Malgrat tot, la relació salarial apareix com una relació individual i lliure entre les dues parts contractants, precisament perquè la ideologia ha promogut sàviament els principis de la llibertat i la igualtat. El fet que els treballadors s'autotraslladin, es mobilitzin per compte propi, encobreix finament els aspectes mercantils de la relació salarial i, a través d'un eficient treball d'ideologització, les migracions prenen l'apariència de desplaçaments voluntaris amb el ferm propòsit d'escollir l'"aventura" de la migració.

Els importants moviments de població que hem contemplat precedentment a Catalunya, no són pas un fet esporàdic i puntual, fruit de la llibertat de contractació de la classe treballadora nou vinguda a la "terra de promissió". Seria completament ingenu imaginar-ho d'aquesta manera. Ni la del 1890, ni la dels anys 1920, ni la de la postguerra, ni la més recent dels anys 1960 són migracions esporàdiques i lliures, malgrat les apariències. Les necessitats del sistema en cada període històric concret, forçaven la classe treballadora a cercar lluny de la seva terra una manera de guanyar-se el pa.

Però els interessos econòmics no coincideixen pas fàcilment amb els interessos socials; es dóna sovint un desnivell un vertader abisme. És per això que podem contemplar com aquestes migracions troben feina fàcilment, s'enrolen dintre la

dinàmica sòcio-econòmica del sistema; però els manca quelcom que és tan essencial al consum com és l'habitable. Les "coreas" de Collblanc, el barraquisme de Barcelona o de Girona no trobarien pas explicació si no fos una prova evident que la planificació econòmica no lliga, de cap manera, amb la planificació social. La primera ha desbordat la segona. Però ens sembla que tot el que acabem de dir demostra a bastament que això entra plenament i total dintre la dinàmica del sistema vigent; no hi ha pas motiu de sorpresa. (53 bis)

3.- L'urbanisme d'emergència

Tota aquesta invasió funcional, que anteriorment ens hem atrevit de qualificar o anomenar de caòtica o catastròfica, comporta un desbordament, no solament dels límits urbans, sinó inclús de la mateixa planificació urbana. La política urbanística tindrà durant molt temps una preocupació essencial i única: anar donant cabuda lentament i progressiva als nou vinguts. El problema de l'habitable preocuparà tant a les instàncies polítiques del moment, com a les instàncies religioso-ètiques del poder espiritual, com serà un incentiu fort i dur per a les immobiliàries privades que veuran un canal obert a la promoció d'importantes operacions de lucre.

La planificació urbana s'haurà de preocupar de què no es perdi l'embelliment de les nostres ciutats, ocupades i sensiblement ultratjades pels barracots, les barraques i les semibarraques. Hi ha, en la base de tot, un problema de visibilitat per part de la gent que ens ve a veure. A corre-cuita s'hauran de fer arranjaments i pedaços en la configuració i adecentament de les nostres ciutats. Els barraquistes de Girona trobaran aixopluc a Can Gibert del Pla, lluny de la ciutat, per tal que Montjuïc recuperi la seva fesomia; els barraquistes de la Diagonal hauran d'abandonar les seves estances per anar a viure a Can Clos a la Zona Franca en habi-

---

(53 bis) Tot aquest raonament intenta situar-se dintre el sistema sòcio-econòmic que vivim. Això no treu que aquesta anàlisi sigui perfectament aplicable a d'altres sistemes sobre els que aquí no pretenem entrar en discussió

tacles construïts en un temps i unes condicions rècord, perquè les exigències del Congrés Eucarístic Internacional ho comporten; els barraquistes del Somorrostro hauran de marxar per donar pas al Passeig Marítim; i així podríem anar multiplicant els exemples.

Cal desplaçar la gent, perquè aquest barraquisme "falleig", és una tara urbana, pot provocar el somriure malèfic dels visitants.

Cal aconseguir que la ciutat burgesa no perdi la seva fesomia i, globalment, en camions, o particularment amb la pressió de la força, aquesta gent ha de canviar la seva residència si es vol mantenir un estàndard urbanístic mínimament acceptable.

4.- Una administració impotent i manipulada

N'hem fet al.lusió més amunt: tot això no hagués estat possible sense la col.laboració expressa i contradictòria d'una administració pública que està al servei de la política del fet consumat, dels interessos d'una de les dues bandes de la contractació salarial.

S'autoritzen permisos il.legals, es fan els ulls cecs davant certes gestions que segons la legislació vigent no serien possible, es recolzen descaradament els negocis atrevist perquè hom hi té part implicada; és impossible fer una distinció clara entre un servei públic i un servei de cara als detentons dels negocis urbanístics que entren en joc en aquesta dinàmica. La víctima en serà el poble; el qui paga les conseqüències directes en la seva pròpia qualitat de vida. A més, hi ha la contradicció que aquest poble és nou vingut a Catalunya en la seva major part i, per tant, no és fàcil fer la separació clara entre els interessos de l'administració i els interessos de Catalunya: tot plegat és un enfarfec de confusions i de manca d'anàlisi. Els perjudicats en serem els catalans i, en darrer terme, el poble de Catalunya. Heus aquí una resultant que, d'evident, es presenta com totalment incontestable i lligada estretament al fenomen suburbà que s'estava produint i del que encara ara en patim les conseqüències.

III.- Els dèficits generats pel creixement

Fins ara hem lligat estretament la història de les migracions amb les diverses formes d'assentament; però no es pot escapar a ningú que el dèficit d'habitaclles no fou l'única conseqüència, sinó que els aspectes deficitaris d'una inflació de nuclis habitats d'aquesta índole són veritablement importants i constitueixen per si mateixos una xarxa de deficiències el llistat de les quals seria extraordinàriament difícil de recompondre, si no es vol caure en el silenci de cometre oblits inconfessables.

És difícil a algú d'endevinar la poca qualitat de vida que es pot oferir a una família de molts membres i en un espai reduït? Dimensions d'habitaclles realment escandaloses les trobaríem arreu: a Eduard Aunós, a Can Clos, a Sant Cosme del Prat de Llobregat, a Sant Maur de Santa Margarida de Montbui, a Can Gibert del Pla de Girona, a Cerdanyola de Mataró, a Sant Roc de Badalona, a Sant Anastasi de Badalona...

I què dir de la qualitat d'aquests habitaclles? Humitats a Sant Cosme, balcons trencats a Sant Roc de Badalona, teulats d'uralita i pous morts a Sant Cosme del Prat de Llobregat, sorolls insuportables a Can Gibert del Pla de Girona ... Ens cansariem de recordar tantes i tantes deficiències observades en la qualitat constructiva aquí o allà.

I com viu la gent? Per exemple, parlem dels avis. És necessari recordar que a Mataró tenen greus problemes de convivència? No serà repetir una cosa sabuda que el Sanatori mental de Sant, a Girona, acull pavellons d'avis? No serà fer-nos pesats recordar que a Santa Coloma de Gramenet els vells fan nosa i, en canvi, no tenen prous mitjans de subsistència per a ésser autònoms? (54)

I si parlem dels infants, és necessari recordar que la manca de guarderies a Mataró està creant problemes d'improvisació i de voluntarietat mentre la mare va a la fàbrica?

---

(54) Aproximació global a la situació sòcio-econòmica dels jubilats i pensionistes de Santa Coloma de Gramenet, juliol, 1980.

No és insistir massa dir que els importants embalums de fracassos escolars i d'inadaptacions que es donen a l'escola són deguts més a problemes sòcio-familiars que a situacions d'incapacitat? (55). Nosaltres ens hem arribat a preguntar si l'escola programada des d'un ministeri no era, ella mateixa ja, la font de moltes inadaptacions escolars.

I si evoquem la gent gran. Per què hi ha autèntiques bosses d'analfabetisme en aquestes perifèries urbanes? Per què s'hi concentra un índex de població no qualificada professionalment? Per què...?

I encara, per què és tan difícil trobar un metge en aquests nuclis habitats? Per què suposa un drama que es presenti alguna urgència? Per què a Collblanc comparteix l'espai la indústria contaminant i perillosa amb la residència de la gent?

I en general, per què la gent es troba condicionada a viure d'aquesta manera? Per què és tan difícil que siguin veritablement escoltats quan promouen una reivindicació?

No acabaríem mai; el quadre és francament desalentador. Per a dir-ho amb poques paraules, direm que el creixement desordenat i no planificat comporta uns costos socials que cal considerar molt seriosament.

Recentment, es diu que s'ha observat un retorn a la seva terra dels immigrants a Catalunya per causa de la crisi econòmica que patim. No serà que, si manca l'essencial, que és la feina, ja no té sentit viure en un món de privacions i de mancances com és aquest?

IV.- Intent de definició del suburbi

Abans d'escriure aquesta part, hem volgut consultar l'abundant literatura que existeix sobre el fenomen suburbial. La veritat és que hem acabat completament decebuts per a tro-

---

(55) La inadaptació al Maresme. Apunts per a una planificació,
febrer, 1979

bar una vertadera i real definició del que és aquest fenomen que, sens dubte, arranca a partir del naixement del capitalisme, és a dir, a la segona meitat del segle XIX i prolifera extraordinàriament a mesura que el sistema va prenent forma.

La nostra decepció es deu, per una banda, a la gran proliferació d'estudis teòrics sobre el fenomen urbà i que obliden considerablement i greument l'anàlisi d'aquest fenomen o procés de dimensions tan importants; per altra banda, també és decepcionant contemplar com les aportacions estrangeres a l'anàlisi parlen sovint d'un concepte de suburbà que no s'adiu, ni de bon tros amb el que nosaltres entenem per suburbi, o sigui, que parlen de realitats massa diferents; i, encara, la nostra decepció s'acaba d'arrodonir amb els intents puntuals i esporàdics de definir el suburbi a casa nostra, intente que es queden en un estadi purament fenomenològic o que s'entretenen en formular unes descripcions més directament lligades a les conseqüències de l'ésser del suburbi que no pas a la definició d'aquest ésser.

Les teories tradicionals entorn de la urbanització postulen que l'etòs urbà constitueix o una "comunitat política" (en el sentit de Max Weber) o una "societat s'associació" (en el sentit de Mac Iver).

Una més recent línia de raonament descobria que el suburbi tendeix a rehabilitar la noció de comunitat amb un sentit més cultural que polític.

Pel que nosaltres podem saber, en la dicotomia urbà-suburbà, dues conclusions han estat retrobades sobre la base del reexamen de la teoria urbana. La primera, acaba en la impressió que, si les àrees urbana i suburbana són similars en el que l'etòs de vida en ambdues és quasi-primari, les diferències en els seus estils de vida entre els dos tipus de població han estat sobreestimades. La segona, en canvi, polaritza la seva atenció en la considerable diferència entre els dos tipus de població.

Ambdós punts de vista, malgrat que aparentment

contradictoris, no s'exclouen pas del tot perquè tot depèn del centre d'atenció que ocupa l'atenció de la recerca; en aquest sentit, l'etos urbà és quasi primari en tant que la gent cultiva o intenta cultivar les relacions cara a cara sobre la base d'una elecció personal i l'etos suburbà és quasi primari perquè les persones que viuen a les afores s'ajunten en unes relacions cara a cara sobre la base d'un interès comú fonamentat en la naturalesa i el desenvolupament del seu veïnatge. És un tipus d'identificació diferent que el promogut per una organització formal sense una base territorial (el col·legi professional, per exemple) que separa els interessos col·lectius dels interessos individuals.

Totes aquestes aproximacions teòriques pequen de dues deformacions essencials: el model suburbial no és pas el nostre i la determinació del que és suburbà s'inscriu en una anàlisi estructural-funcionalista que és incapaç d'entendre el procés suburbial en la seva globalitat de "fenomen social total". Dues petites referències poden sistematitzar aquesta postura. La primera és de Carles Serge (56):

"Una important característica derivada de la població suburbana és la configuració de les actituds, interessos i valors que afavoreixen al mateix temps un alt nivell d'interacció informal i de participació formal. Aquest aspecte psicosocial de la població suburbana promou i és un important factor de desenvolupament de models de relacions socials als suburbis que difereix molt dels que es donen en àrees suburbanes homogeneïtzades per la presència d'abundants contingents de classe mitja. Quina és la base d'aquesta peculiaritat suburbana? L'estil de vida suburbà implica l'existència d'una base territo-

---

(56) Serge (C.), Urban-Suburban Religious Participation, in American Journal of Sociology, Març, 1970, vol. 75, nº 5, p. 747.

rial col·lectiva amb interessos compartits per tots els seus membres. Per causa de dos fets: el tipus de població suburbana conté una certa homogeneïtat econòmica i les expressions i els desigs són dits en termes familiars. Es presta, per tant, menys atenció als criteris usuals de les distincions socials. Conseqüentment, les necessitats d'un sistema internalitzat de distincions cal que sigui resituat en un altre d'extern. Identificació i integració estan jugant un rol dominant".

El segon exemple és el de Clarke (57) que ens lliura la seva anàlisi del fenomen suburbà a la ciutat de Toronto, al Canadà, i que, segurament encara amb més força, deixa evident la impossibilitat de prosseguir un discurs que no sabem pas ben bé on ens menaria:

"El fenomen del suburbanisme no constitueix només un ordre; és també un procés i la seva comprensió com a tal implica l'observació no només d'aquelles àrees suburbanes en què el sentit de l'ordre es manifesta de la manera més destacada, sinó també d'aquelles altres on apareix amb un mínim de vigor. És precisament en aquestes darreres -i no en les primeres, que són un producte d'activitats de direcció i planejament- on s'ha descobert la dinàmica del creixement suburbà... El desenvolupament suburbà, en l'essencial, no suposa altra cosa que el procés de transformació del medi rural en medi urbà, del camp en ciutat. En la naturalesa d'aquesta transformació és on cal cercar les característiques distintives de la societat subur-

---

(57) Clarke (S.D.), La sociedad suburbana, Instituto de Estudios de la Administración Local, Madrid, 1975, pp. 18-19 i 25.

vana... Els suburbis es guanyaren la seva gran significació social pel fet d'ésser unes àrees cap on es desplaçaren sobtadament grans masses de població... Al llarg de l'evolució de la societat, s'han produït intervals temporals durant els quals han imperat unes condicions econòmiques, polítiques i d'un altre tipus que han determinat d'una o altra manera la producció de grans moviments de població... La suburbana és una societat en camí de constituir-se i el que li dóna el seu caràcter distintiu és la carència d'una forma o estructura definides... és una societat urbana encara incompleta...".

Desestimant doncs, la important i abundant literatura estrangera al respecte, intentem donar una llambregada al que ha estat dit a casa nostra.

Entre la literatura autòctona al respecte, hem agrupat el material en dos grans apartats: les definicions superficials i descriptives entre les que s'hi troben algunes veus de diccionaris o enciclopèdies i les aproximacions que inclouen algun element analític centrades fonamentalment en urbanistes i una aportació francesa que, per la seva dimensió interpretativa, ens sembla que val la pena tenir-la en compte.

En Francesc Candel és qui més ha escrit al respecte; i notem entre la seva abundant literatura dues aproximacions a la definició del suburbi. La primera (58) diu:

"Entenem per suburbi aquelles zones o barris on la gent diguem-ne econòmicament dèbil, els abandonats suburbanament, viuen".

I aleshores explica que les característiques peculiars del suburbi són quatre: manca d'escoles i, per tant, abundància d'acadèmies privades, manca de centres d'aglutinament, d'associació o de diversió; mala urbanització; problemes propis i particulars de cada zona; finalment, "plagues bíbliques" com són ara inundacions, rates, mosques, etc.

---

(58) a Ahora, nº 5, 1972

La segona definició o intent de definició, diu que la característica dels suburbis és l'"amazocamiento", és a dir, l'amuntegament feixuc i el fet que siguin llocs que han crescut anàrquicament (59).

Jaume Nualart, per la seva banda, també ha intentat per dues vegades aproximar-se a aquesta realitat. En la primera diu: (60)

"Són suburbi aquelles zones de la perifèria de la ciutat que, en major o menor grau d'urbanització, són habitades per grups humans la vida de relació dels quals dintre del mateix sector o no s'ha iniciat encara per manca d'elements o òrgans adequats o es troba en període de gestació i desenvolupament".

Poc més tard, especificarà que "el suburbi neix de l'augment de població que es produeix ininterrompudament i amb no massa regularitat" (61). "El suburbi només es presenta davant de la immigració massiva" (62).

En un altre moment, el mateix autor explicarà la seva concepció de l'urbanisme i, per tant, del suburbi: (63)

"L'urbanisme és la lluita ferotge entre el bé col·lectiu, mal estructurat políticament i l'egoïsme individual... A Barcelona, de la fusió va venir la confusió i els barris es desdibuixaven perdent la cohesió interna... L'increment massiu de la immigració abandonada a la seva sort, originà inevitablement el suburbi... El suburbi és destructiu perquè destrueix els homes i destrueix a la ciutat...".

Poc després intentarà fer ja dues definicions conse-

---

(59) a Cuadernos de Arquitectura, nº 60, 1965

(60) a la Semana del Suburbio, citat, p. 11

(61) Idem., p. 13

(62) Idem., p. 16

(63) a Cuadernos de Arquitectura, cit.

cutives del suburbi. La primera diu:

"El suburbi és un sector despersonalitzat, anàrquic, sense res en comú que lligui els seus habitants amb els altres, exceptuant el sentit més negatiu: la indiferència i l'escepticisme cap a la societat i la ciutat on viuen".

La segona potser no és tan pessimista:

"El suburbi és un nucli de població que viu en habitatges modestes el deficient equipament urbà i social dels quals impedeix o dificulta la promoció dels seus moradors i la seva pròpia convivència social amb la resta de la ciutat".

L'antic alcalde de Barcelona, Josep M. de Porcioles (64), també intentarà deixar escrita la seva definició:

"La paraula suburbi ve del llatí sub-urbis i en els seus inicis va tenir un sentit d'allunyament i d'apartament respecte a l'urbs. A l'Edat Mitja, en canvi, tingué una significació d'apropament, de dependència, amb un sentit de protecció exercida per la ciutat respecte al suburbi. El concepte actual difereix d'ambdós: ara presuposa vida defec-tuosa, deficient i ha nascut del corrent immi-gratori modern que ha convertit les ciutats en rusc d'abelles on la vida sofreix una pèr-dua de valors en tots els aspectes... El que caracteritza el suburbi és la mentalitat i, per tant, canviar el suburbi vol dir canviar la mentalitat...".

L'urbanista Oscar Tusquets, sense lliurar-nos una definició pròpiament dita, fa algunes aportacions d'interès: diu que el planejament ha donat un primer pas que ha consistit en un detallat planejament de la mateixa: concretada en la creació de nuclis urbans complets perfectament diferenciats

---

(64) a la Semana del Suburbio, citat, pp. 96 i 99

de la resta del teixit urbà. I aleshores fa la suggerència següent:

"Si volem que un barri tingui una integració real amb la ciutat i no es converteixi en un ghetto, es fa necessari, no solament obligar els habitants del barri a desplaçar-se al centre; sinó també convidar tots els ciutadans a desplaçar-se al barri a través d'algun atractiu especial..." (65)

Finalment, i per no allargar excessivament aquestes citacions descriptives, direm que la Gran Enciclopèdia Catalana diu que suburbi és:

"Part d'una ciutat, habitualment perifèrica, considerada de qualitat inferior al nucli vital. Històricament, suburbi era sinònim de raval; modernament, però, més fixat raval en el sentit de barri antic intramurs o immediat a les muralles i diferencial de la ciutat originària, el sentit de suburbi s'ha fixat quant al temps (raval contemporani, sovint posterior a l'enderrocament de les muralles), però s'ha diversificat en l'espai. Els suburbis corresponen a antics nuclis degradats, annexats al municipi central o no, o bé a espais marginals urbanitzats anàrquicament i amb uns serveis gairebé inexistents.

Fora de l'Europa Occidental hom pot assenyalar casos extrems: ciutats de colonització anglosaxona (sobretot EUA) on el centre històric s'ha degradat fins a esdevenir el veritable -i potser únic- suburbi; ciutats del Tercer Món (abundoses a l'Àfrica negra), que no són sinó un gran suburbi; i ciutats d'Estats socialistes, on, si més no en teoria, no hi ha suburbis.

---

(65) a Cuadernos de Arquitectura, citat.

En aquest sentit, Barcelona és una ciutat europea típica, on hom pot trobar els quatre tipus de suburbi: antic nucli annexat (Sants), espai marginal annexat (barri del Besòs), antic nucli autònom (Sant Adrià del Besòs), i espai marginal autònom (Sant Ildefons a Cornellà de Llobregat)".

I el Diccionario Ideológico de la Lengua Española a la veu suburbi, diu: "Barri, raval o llogarret prop de la ciutat".

Pel que fa a les aproximacions més serioses i analítiques del fenomen suburbial, haurem de fer al.lusió, abans de tot a l'aportació d'Albert Meister (66) que parteix del fenomen de la Revolució Industrial especificant que ha comportat serioses transformacions tant des del punt de vista de les relacions humanes. L'única cosa clara és que es donen serioses tensions entre les classes socials. En el procés d'immigració els nou vinguts afronten la societat moderna i la ciutat "individualment" i l'única dimensió que dóna una certa unitat a la "societat immigratòria" és l'hàbitat en la zona suburbana. Fins a quin punt aquesta unitat no és més aparent que real?, es pregunta. El fet de viure en el mateix "bidonville" no facilita pas per ell mateix la formació de grups en funció d'agilitzar un procés d'adaptació.

"Per una part, les seves aspiracions són les de la societat de consum, mentre que per l'altra les seves capacitats de producció són les de la societat tradicional".

Mirat així, el suburbi potser sigui el lloc d'elecció per una adaptació el més ràpid possible als valors de la societat de masses. Almenys en el que aquesta adaptació comporta de destrucció i ruptura de valors i normes del passat.

"El suburbi és un lloc de passatge i transició entre el món rural i la ciutat moderna".

---

(66) Meister (A.), Le changement social dans les zones périphériques des grandes villes, in Recherche Sociale, 29 maig-juny, 1970.

Ja mirant més directament la nostra literatura autòctona, en aquest estadi interpretatiu hi ha aportacions interessants d'arquitectes i urbanistes. En una recerca portada en equip com a projecte de remodelació del Poble Nou (67), s'ha escrit:

"Hi ha nou organitzacions principals de l'espai que, nascudes en moments diferents i atenant a diversos interessos, han condicionat el seu desenvolupament tipològic successiu... 8. Ordenacions marginals, tancades en si mateixes, introduïdes com paquets de gestió autònoma al marge dels processos generals de desenvolupament urbà. Obeeixen a requeriments específics i es localitzen on aconsegueixen sòl. La seva organització espacial és independent de la resta de la trama urbana: grups de barraques, urbanitzacions marginals i grups d'habitaclcs socials".

Manuel de Solà-Morales, estudiant les diverses concepcions existents a casa nostra, diu (68):

"Una primera visió sol considerar el suburbi com un fenomen de desordre, d'anarquia. Molts pensen que corregir el suburbi és un problema d'arquitectura en un sentit físic, de forma, d'ordenació i planejament. A vegades, efectivament, certs tipus d'ordenació i planejament són la causa del suburbi més que el seu remei. La manca de participació dels habitants del suburbi en els aventatges de la vida ciutadana, el subequipament, l'anòmia com espai i com a grup, les subcultures preindustrials, han portat a una altra visió més comunitària i sociològica del suburbi. La discussió de les formes d'integració i de culturització dels nous

---

(67) Solà-Morales (M.)-Busquets (j.)-Domingo (M.)-Font (A.)-Gómez ordóñez (JL.), Barcelona. Remodelación capitalista o desarrollo urbano en el sector de la Ribera Oriental, Gustavo Gili, Barcelona, 1974, pp. 38 i 42

(68) Citat a Ahora, nº 10, 1973 de la Revista CAU, nº 10

ciutadans i la proposta de formes d'assistència i promoció social, ha estat el camí de molts esforços no necessàriament basats en l'observació científica ni en l'eficàcia política.

Més enllà de la desorganització física i de la marginalització sociològica, apareixen les raons econòmiques com explicació fonamental del suburbi. La mobilització de la força de treball en funció del rendiment productiu. La veritat és que les tres explicacions són causes i efectes del suburbi; una mena de cercle viciós".

Finalment farem al·lusió a una aportació de Josep Emili Donato quan reflexiona sobre els barris alts de Sant Andreu, és a dir, els anomenats Nou Barris (69):

"L'evolució que ha conformat l'estructura urbanística dels barris alts de Sant Andreu (Prosperitat, Verdum) és quasi única a la nostra ciutat respecte a d'altres grans suburbis de gestió única i fonamentalment projectats pels urbanistes sobre terrenys sense història ... Tenim el material arquitectònic i les deficiències urbanístiques suficients per a començar l'estudi d'una tipologia residencial dels nostres suburbis... Esquemàticament, el que diferencia un Verdum d'un Sudoest del Besòs és que el primer té història pròpia i el segon no.

En tot cas, l'extraordinària dificultat en el disseny del segon, resideix en l'intent de construir una història de laboratori sense disposar d'elements suficients. Això planteja el difícil problema de si disposem dels ins-

---

(69) Donato (J.E.), Barrios altos de San Andrés, a Cuadernos de Arquitectura, citat.

truments científics, tècnics i polítics per a tornar a crear un medi urbà i social històric, és a dir, viu".

...

...

La visió panoràmica d'aquesta literatura més o menys abundant, ja ens fa veure com una definició o intent de definició del nostre suburbi ha de requerir certs postulats completament indispensables:

- a) No podem fer una transcripció pura i simple de cap model estranger.
- b) No es poden tenir en compte únicament els elements constitutius i característics del suburbi com elements definidors de la seva entitat.
- c) Cal no solament tenir present l'anàlisi interpretatiu del fenomen, sinó que també, a l'hora de trobar una definició, caldrà recórrer a la dinàmica de la gènesi del suburbi.

És així que, després de madura reflexió, ens atrevim a posar sobre la taula un intent de definició que, més que la síntesi d'una realitat, inclou un paradigma o model de comprensió del fenomen que hem analitzat.

El nostre model de definició l'hem batejar com el Paradigma Dinàmico-Productiu. Tenim la impressió que, darrera les paraules, descobrim adequadament i coherentment aquesta realitat que acabem de veure.

El Paradigma Dinàmico-Productiu

Dues variables essencials entren a formar part de la nostra definició: la història i el fet migratori en una societat capitalista. És per això que el nostre model és dinàmic, en tant que té posada la seva mirada en el fet històric; i el nostre paradigma és productiu, en tant que diu relació directa al fet migratori fruit de les relacions salarials en un moment històric donat. El recurs a ambdós indicadors ens sembla totalment indispensable si pretenem "comprendre" (en sentit weberian) les relacions socials en aquest tipus d'organització social que és el suburbi.

Els quatre allaus migratoris que hem analitzat primer de tot al començament del nostre discurs, marquen unes fites importants de cara a la comprensió de la necessitat d'assentament dels nou vinguts a Catalunya que indueixen una eclosió, sovint aparatosa, dels límits urbans. Cadascuna d'aquestes etapes -1890, 1920, 1940 i 1960- marquen a la seva manera uns moments de desequilibri en la relació població-espai.

Una de les conseqüències més notòries de cadascun d'aquests moviments de població, és la producció d'una mobilitat espacial i social d'un excedent de població que es veu obligada a fer un assentament primari o secundari en funció de les ofertes rares i no planificades adequadament de lloc d'aixopluc. Aquesta recerca de sòl disponible i, per tant, aquesta mobilitat social i espacial serà molt diferenciada i prendrà formes molt diverses, no solament segons el moment històric concret, sinó també segons l'estat de les forces productives en aquest moment determinat. Tot plegat, va estretament lligat, així mateix, a les significacions socials que l'espai i la construcció tenen en aquesta circumstància històrica determinada que es produeix.

Es per això que no hi ha punt de comparació entre una promoció pública com la d'Eduard Aunós dels anys 1920, amb una promoció pública com la de Sant Roc de Badalona dels anys 1940. Es per això que no té res a veure l'habitable del Poble Nou dels anys 1890 amb la invasió funcional de Collblanc-La Torrassa dels anys 1920.

El trencament dels límits urbans provocat per aquesta mobilitat que, a la vegada, és conseqüència dels diversos allaus migratoris, produirà dues formes de moviments de població: uns determinats per la mobilitat territorial i els altres com a conseqüència d'una mobilitat social.

La mobilitat espacial donarà naixement al suburbi territorial, que sempre és separat o marginat de la vida urbana; però que encara prendrà dues formes diferents segons sigui un espai carregat d'història o no. El suburbi territorial històric ve condicionat a l'oferta d'habitable, es caracteritzarà

així mateix pel dèficit d'infraestructura (70) i tindrà la forma de construcció poligonal o, com diuen els americans, "empaquetada".

Una característica comuna del suburbi territorial serà l'adquisició d'un habitatge, necessitat essencial de consum del nou vingut, de mòdiques condicions perquè és forçada essencialment per la pressió i la urgència de la demanda.

La mobilitat social serà la gènesi del que en diem suburbi social que no és mai separat del centre de la ciutat o, inclús, que s'identifica amb el centre mateix. Aquí la infraestructura sol ésser molt bona; però potser la característica essencial és la degradació progressiva de l'habitatge sobre el que els propietaris no hi tenen cap interès d'inversió per causa de la poca rendibilitat de la mateixa. Des d'aquest moment, es tracta d'uns allotjaments amb molt baixes condicions que serveix d'assentament provisional a grups de nou vinguts que abandonaran aquesta residència tant bon punt el seu potencial econòmic els ho possibiliti. És el cas dels cascs antics d'algunes de les nostres ciutats i de suburbis tan específics com la Barceloneta.

Aquest paradigma dinàmico-productiu no és contemplat per nosaltres com un fet purament descriptiu i fenomenològic, sinó com un fenomen que s'inscriu plenament dintre les lleis de l'oferta i la demanda d'un sistema socio-econòmic-polític molt determinat i, per tant, marcat per la dinàmica de l'apropiació de l'espai en funció de l'especulació del sòl.

---

(70) El dèficit d'infraestructura és, en aquest cas, un estalvi important del promotor, sigui aquest públic o privat, que recaurà posteriorment en el passiu dels qui ocuparan els nous habitatges.